

Το πιο σημαντικό είναι ότι όσο περισσότερες ανθρώπινες ιδιότητες αποδίδονται στις αγορές, τόσο πιο αληθινά στερούνται οι άνθρωποι την ίδια τους την ανθρώπινη ουσία.

Περίληψη

Οι νεοφιλελεύθερες πολιτικές που εφαρμόζονται στην Ελλάδα έχουν ως αποτέλεσμα τη δημιουργία απάνθρωπων συνθηκών διαβίωσης για το λαό. Η παρούσα εργασία αξιοποιεί το έργο του Erich Fromm για να συζητήσει τη συνεχιζόμενη οικονομική, πολιτική και ανθρωπιστική κρίση στην Ελλάδα χρησιμοποιώντας τις έννοιες «νεκροφιλία», «υπακοή/ ανυπακοή» και «ελπίδα». Ειδικότερα, το νεοφιλελεύθερο πείραμα που εφαρμόστηκε στην Ελλάδα αναλύεται ως μια μορφή «κοινωνικής νεκροφιλίας», δηλαδή εφαρμογής πολιτικών οι οποίες προωθούν το θάνατο, είτε φυσικό είτε συμβολικό, όπως αυτός εκδηλώνεται με την ανάδυση νέων μορφών φασισμού και την αποσύνθεση του σώματος. Στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ο ελληνικός λαός έχει οριστεί ως «ανυπάκουος» που πρέπει να πειθαρχήσει. Ωστόσο, αυτή η εικόνα βασίζεται σε μια διαστρεβλωμένη έννοια της υπακοής και της ανυπακοής. Η ανυπακοή αναδιατυπώνεται με πολιτική αναφορά και συνδέεται με την έννοια της ανθρώπινης υποκειμενικότητας. Η απάθεια του ελληνικού λαού και η αδράνεια συζητούνται ευρύτερα μέσω του δυϊσμού υπακοή/ανυπακοή. Η εργασία ολοκληρώνεται με μια πραγμάτευση της έννοιας της ελπίδας του Fromm ως πολιτικού σχεδίου με συγκεκριμένο περιεχόμενο, το οποίο μπορεί να προσφέρει ένα ρεαλιστικό πλαίσιο για το στοχασμό νέων κατευθύνσεων.

Ρίχνω μια ματιά μέσα από στιγμιότυπα στις ειδήσεις: ζοφερά πρόσωπα, απελπισμένα μάτια, άγριο βλέμμα, απογοήτευση και πάνω από όλα, φόβος. Η πόλη της Αθήνας μετατρέπεται σιγά-σιγά σε ένα κοιμητήριο για τους ζωντανούς. Η μεταμόρφωση της πόλης, ως φυσικού και συμβολικού χώρου, προκαλεί σοκ: από δημόσιος χώρος και τόπος κατοικίας, τώρα κατακερματίζεται σε εγκαταλελειμμένα μαγαζιά «προς ενοικίαση», σπασμένες προσόψεις και εγκατάλειψη, καλά κλειδωμένα παράθυρα διαμερισμάτων και μπαλκονόπορτες ασφαλισμένες με σιδερένια κάγκελα για «περισσότερη ασφάλεια», κρεβάτια από χαρτόνι και υπάρχοντα αστέγων: μια παλιά βρώμικη κουβέρτα, υπερμεγέθη πολυφορεμένα παπούτσια, πλαστικά λουλούδια, άδεια μπουκάλια νερού, μπαγιάτικο ψωμί. Διαφορετικά μέρη της πόλης απεικονίζουν με προφανή τρόπο έναν κοινωνικό ιστό σε αποσύνθεση, καθώς όλο και περισσότεροι Έλληνες εντάσσονται στις τάξεις εκείνων που ο Zygmunt Bauman (2004, σ.4) έχει αποκαλέσει «ανθρώπινα απόβλητα»: άνεργοι, φτωχοί εργαζόμενοι, μετανάστες, όλοι οι απόκληροι, θύματα της «οικονομικής προόδου», λεία των αχαλίνωτων νεοφιλελεύθερων πολιτικών, «απώλειες», αληθινά θύματα αυτού που ο Έλληνας Πρωθυπουργός πρόσφατα αποκάλεσε μια «ιστορία επιτυχίας» (success story) στην πορεία για τις ιδιωτικοποιήσεις και την πώληση σε τιμή ευκαιρίας των ελληνικών εθνικών περιουσιακών στοιχείων και της εθνικής κυριαρχίας.

Σε αυτή την εργασία, στηρίζομαι στο έργο του Erich Fromm για να επανεξετάσω και να εξηγήσω την τρέχουσα οικονομική, πολιτική και ανθρωπιστική κρίση στην Ελλάδα και να ρίξω φως στη συζήτηση γύρω από το «τι να κάνουμε». Πιο συγκεκριμένα, εξετάζω το συνεχιζόμενο νεοφιλελεύθερο πείραμα στην Ελλάδα ως μια περίπτωση «κοινωνικής νεκροφιλίας», βασιζόμενη στο έργο του Fromm για την «ανθρώπινη καταστροφικότητα». Στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ο ελληνικός λαός έχει οριστεί με στερεοτυπικό τρόπο σαν «ανυπάκουος» που πρέπει να πειθαρχήσει. Το αποτέλεσμα είναι ότι έχει στερηθεί την ελευθερία να αποφασίζει σχετικά με τα ζητήματα της χώρας του. Η συζήτηση του Fromm για την υπακοή είναι διαφωτιστική για την κατανόηση του τι σημαίνει να είναι κανείς ανυπάκουος σε ένα πλαίσιο κρίσης. Τέλος, με δεδομένη τη νεκροφιλική φύση των επιβαλλόμενων νεοφιλελεύθερων πολιτικών και την απελπισία που έχουν καλλιεργήσει, ολοκληρώνω την εργασία με μια συζήτηση για την απελπισία και την ελπίδα, ώστε να δημιουργηθεί ένα ρεαλιστικό πλαίσιο για το στοχασμό νέων κατευθύνσεων. Παρότι αναγνωρίζω πως αυτό που βλέπουμε σήμερα είναι μόνο ένα στιγμιότυπο μιας σημαντικής κρίσης του καπιταλισμού, για τους σκοπούς της παρούσης εργασίας δεν θα προχωρήσω σε μια λεπτομερειακή οικονομική ανάλυση που βρίσκεται έξω από το πλαίσιο της, εκτός από μερικές απαραίτητες εισαγωγικές επισημάνσεις που ακολουθούν.

Η ελληνική κρίση: ο νεοφιλελευθερισμός ως περίπτωση «κοινωνικής νεκροφιλίας»

Η Ελλάδα είναι το πιο πρόσφατο και ιστορικά πρωτοφανές νεοφιλελεύθερο πείραμα σε παγκόσμια κλίμακα. Όπως επισημαίνει ο Stuart Hall (2013), «το γεγονός της παγκόσμιας αστάθειας και της διαφανιόμενης κρίσης δεν έχει τροποποιήσει σε καμιά περίπτωση τη νεοφιλελεύθερη επίθεση. Εάν η Χιλή αποτέλεσε το εργαστήριο για τις αρχικές φάσεις, η Ελλάδα έχει γίνει το εργαστήριο για μια ακόμη πιο άγρια εφαρμογή [του νεοφιλελευθερισμού]» (σ.12). Στο πλαίσιο της κρίσης, το χάσμα ανάμεσα τους πλούσιους και τους φτωχούς έχει διευρυνθεί, αλλά το πιο σημαντικό είναι ότι η κρίση λειτούργησε ως αφετηρία ευρύτερης αναδιάρθρωσης του κράτους και της κοινωνίας σύμφωνα με τα κελεύσματα της αγοράς. Η επιβίωση του καπιταλισμού διεθνώς συνδέεται άμεσα με ιδιωτικά και δημόσια χρέη, δεδομένου ότι ο κύριος όγκος του κεφαλαίου τείνει να μετατραπεί σε δάνεια που είναι αδύνατο να διαγραφούν, ακριβώς επειδή είναι τεράστια. Αυτό το κεφάλαιο είναι συγκεντρωμένο σε τράπεζες και άλλα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα, η πτώχευση των οποίων θα έθετε σε κίνδυνο τη βασική λειτουργία του συστήματος. Αφού το μεγαλύτερο μέρος του διεθνούς κέρδους προέρχεται από τόκους και κέρδη από πιστωτικά προϊόντα, η καπιταλιστική ανάπτυξη είναι συνυφασμένη με μια ακόμη πιο ριζοσπαστική ανάπτυξη καπιταλιστικών αγορών και πιστώσεων. Η τρέχουσα κρίση χρέους θεμελιώνεται στην αναζήτηση επικερδών επενδύσεων για το διεθνές κεφάλαιο. Ο καπιταλισμός έχει οικοδομηθεί με βάση την παραγωγή υπεραξίας. Η υπερσυσσώρευση κεφαλαίου ενεργοποιεί την πτωτική τάση του μέσου ποσοστού κέρδους, που, με τη σειρά της, δημιουργεί αναξιοπώτητα κεφάλαια τα οποία στρέφονται στον πιστωτικό τομέα όπου έχουν πολύ μεγαλύτερο περιθώριο κέρδους. Το χρέος αυξήθηκε ακόμη περισσότερο με τα όρια που έθεσαν οι κυβερνήσεις στη φορολόγηση των επιχειρήσεων. Κύριο χαρακτηριστικό της παγκόσμιας κρίσης αποτελεί η τεράστια αφθονία κεφαλαίου το οποίο παραμένει στάσιμο στις διεθνείς αγορές, αδυνατώντας να βρει επικερδή επένδυση. Οι αγορές υπό την αιγίδα των νεοφιλελεύθερων κυβερνήσεων, όπως η σημερινή στην Ελλάδα, διαβρώνουν μη αγοραίους χώρους και ιδιωτικοποιούν περιουσιακά στοιχεία, ανοίγοντας με αυτό τον τρόπο νέους χώρους για συσσώρευση κεφαλαίου. Με αυτή την έννοια, οι εναπομείναντες μη ιδιωτικοποιημένοι χώροι συνθέτουν τα τέλεια τοπία για νέες επιχειρήσεις. Το πρόγραμμα ιδιωτικοποιήσεων νεοαποικιακού τύπου που υλοποιείται έχει μετατρέψει την Ελλάδα σε εμπορεύσιμο αγαθό προς πώληση: από τις κοινωφελείς υπηρεσίες (νερό, ηλεκτρικό ρεύμα), τις μεταφορές (λιμάνια, αεροδρόμια, τρένα) και τη δημόσια εκπαίδευση και έρευνα, μέχρι τις εθνικές γαίες, την ακτογραμμή και τα μνημεία. Μεγάλες εκτάσεις έχουν πωληθεί σε τιμή ευκαιρίας στο ιδιωτικό κεφάλαιο, χωρίς όρους ή περιορισμούς όσον αφορά την εκμετάλλευσή τους, που θα μπορούσαν να επιστρέψουν κάποιο έσοδο ή όφελος στον ελληνικό λαό. Αντίθετα, κερδοφόρες δημόσιες επιχειρήσεις κοστολογούνται στο ελάχιστο δυνατό και πωλούνται πολύ πιο κάτω από την πραγματική τους αξία σε ξένες εταιρείες.

Αποτελεί κοινό τόπο για τις κυρίαρχες οικονομίες να μετατοπίζουν την κρίση στις αδύναμες με το να τις αναγορεύουν σε προειδοποιητικά παραδείγματα, με τους δανειστές να τις πιέζουν μέσω τοκογλυφικών όρων και με το να τις παραμορφώνουν στην προκρούστεια κλίνη του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (ΔΝΤ). Η κρίση στην Ελλάδα, έχοντας πλέον μεταλλαχθεί σε δημοσιονομική κρίση, εκπροσωπεί, στο πλαίσιο της ασυμμετρίας της Ευρωζώνης, την κρυστάλλωση μιας διεθνούς κρίσης με τα ιδιαίτερα ελληνικά

χαρακτηριστικά και προβλήματα. Αυτό που συμβαίνει στην Ελλάδα μπορεί να περιγραφεί καλύτερα ως η «συρρίκνωση μιας χώρας» (Σωτήρης, 2012) που σηματοδοτεί πρωτοφανείς αλλαγές στον κοινωνικό και οικονομικό της ιστό. Τελικά, η εφαρμογή μιας ακραίας νεοφιλελεύθερης ατζέντας η οποία φιλοδοξεί να ωθήσει την οικονομία να ανακάμψει και να επιστρέψει σε δυναμικές ανάπτυξης μέσα από μεταρρυθμίσεις υπέρ της αγοράς, θα επιτύχει τα πάντα εκτός από το στόχο της επανεκκίνησης της οικονομίας: «το μαζικό κύμα ιδιωτικοποιήσεων που προγραμματίζει η κυβέρνηση δεν θα σημάνει μια μαζική εισροή επενδύσεων, ούτε θα σταματήσει τις διαδικασίες της αποβιομηχάνισης. Το μόνο που θα κάνει είναι να οδηγήσει σε αύξηση του κόστους, επιδείνωση της ποιότητας των υπηρεσιών, μείωση του προσωπικού, σε συνδυασμό με την απώλεια της κυριαρχίας επί φυσικών πόρων ζωτικής σημασίας. Στο τέλος, η Ελλάδα θα καταλήξει να είναι μια φτωχότερη χώρα, με μειωμένη παραγωγική βάση, μειωμένη κυριαρχία [και] με μια τάξη πολιτικών συνηθισμένη στις σχεδόν νέο-αποικιακές μορφές επιτήρησης» [Σωτήρης, 2012].

Με βάση το έργο του Fromm, θέλω να εξετάσω αυτό το νεοφιλελεύθερο πείραμα, όπως εφαρμόστηκε στην Ελλάδα, το οποίο παράγει καταστροφικότητα και θάνατο, ως μια μορφή «κοινωνικής νεκροφιλίας». Με τον όρο κοινωνική νεκροφιλία εννοώ την ωμή, οργανωμένη προσπάθεια εκ μέρους του εγχώριου πολιτικού συστήματος και των ξένων νεοφιλελεύθερων κέντρων να εφαρμόσουν οικονομικές πολιτικές που καταλήγουν στη φυσική, υλική, κοινωνική και χρηματοπιστωτική καταστροφή: πολιτικές οι οποίες προωθούν το θάνατο, είτε φυσικό είτε συμβολικό. Ο στόχος της συνεχιζόμενης νεοφιλελεύθερης επίθεσης είναι να καταστρέψει συμβολικά και φυσικά τα πιο ευάλωτα κοινωνικά στρώματα του πληθυσμού, να θέσει ολόκληρη την κοινωνία σε μια κατάσταση λίγο πριν το θάνατο, για να επιβάλλει τα πιο πρωτοφανή μέτρα λιτότητας που παράγουν κέρδη για τις πιο προνομιούχες τάξεις διεθνώς. Το έργο του Fromm είναι καταλυτικής σημασίας στο σημείο αυτό, διότι παρέχει τόσο μια μεταφορά από το πεδίο της ψυχιατρικής όσο και τα εργαλεία για να κατανοηθεί μια ευτελισμένη κοινωνία της αγοράς η οποία είναι αναγκασμένη να αρχίσει να αγαπά το θάνατο: τον δικό της. Στη σημαντικότερη εργασία του *Ανατομία της Ανθρώπινης Καταστροφικότητας*, ο Fromm (1973) ορίζει τη νεκροφιλία ως «την παθιασμένη έλξη για ό,τι είναι νεκρό, σε αποσύνθεση, σάπιο, αρρωστημένο· είναι το πάθος να μετατρέψει αυτό το οποίο είναι ζωντανό σε κάτι μη ζωντανό· την καταστροφή για χάρη της καταστροφής· το αποκλειστικό ενδιαφέρον σε όλα όσα είναι καθαρά μηχανικά. Είναι το πάθος να διαλύσει ζωντανές δομές» (σ. 369). Στην περίπτωση του ελληνικού νεοφιλελεύθερου πειράματος, όμως, πέρα από την καταστροφή για χάρη της καταστροφής, υπάρχουν πραγματικά οικονομικά συμφέροντα που διακυβεύονται. Πρόκειται για μια κοινωνία ρυθμισμένη με βάση εκείνο που ο Fromm αποκαλεί «το έχειν ως τρόπος ύπαρξης», μια κατάσταση για την οποία ευθύνονται οι σύγχρονες καπιταλιστικές κοινωνίες. Στον τρόπο ύπαρξης με βάση το έχειν δεν υπάρχει «ζωντανή σχέση ανάμεσα σε εμένα και σε αυτό που έχω. Αυτό και εγώ έχουμε γίνει πράγματα, και εγώ το έχω αυτό επειδή έχω τη δύναμη να το κάνω δικό μου [...] Ο τρόπος ύπαρξης του έχειν δεν καθιερώνεται με μία ζωντανή, παραγωγική διαδικασία ανάμεσα σε υποκείμενο και αντικείμενο· κάνει τα πράγματα και αντικείμενο και υποκείμενο. Η σχέση αυτή είναι σχέση θανάτου και όχι ζωής» (Fromm, 1976, σ.77-78). Έχοντας ρυθμίσει τις σχέσεις στην κατάσταση του θανάτου και έχοντας μεταλλάξει τα ανθρώπινα όντα, το καπιταλιστικό σύστημα προωθεί έναν τύπο «κοινωνικής νεκροφιλίας». Είναι «ένα φαινόμενο με βαθιές ρίζες σε μια κουλτούρα η οποία κυριαρχείται όλο και πιο πολύ από τις γραφειοκρατικές οργανώσεις των μεγάλων εταιρειών, των κυβερνήσεων και των στρατών, καθώς και από τον κεντρικό ρόλο των αντικειμένων που κατασκευάζουν οι άνθρωποι, των gadgets και των μηχανών. Αυτή η γραφειοκρατική βιομηχανοποίηση τείνει να μεταμορφώσει τα ανθρώπινα όντα σε πράγματα. Τείνει να αντικαταστήσει τη φύση με τεχνολογικές συσκευές, το οργανικό από το ανόργανο» (Fromm, 1976, σ.36). Η κοινωνική νεκροφιλία μπορεί λοιπόν να γίνει κατανοητή σαν μια κατάσταση φθοράς, υλικού και κοινωνικού εκφυλισμού της κοινωνίας και καταστροφής του κοινωνικού ιστού, όπου η αρρώστια και ο θάνατος πλησιάζουν απειλητικά ως συνέπειες μιας ετοιμοθάνατης οικονομίας για τους φτωχούς, μέσω συγκεκριμένων πολιτικών επιλογών. Η αγάπη του θανάτου ή η πολιτική της κοινωνικής νεκροφιλίας μπορούν, επομένως, να απεικονιστούν στην Ελλάδα α) στην άνοδο του φασισμού ως κατ' εξοχήν εκδήλωση κοινωνικής νεκροφιλίας και β) στην εντυπωσιακή αύξηση που παρουσιάζουν οι ασθένειες, οι αυτοκτονίες, ο εθισμός σε ουσίες και η εξάπλωση μολυσματικών ασθενειών από την αρχή της κρίσης.

Φασισμός

Στην *Ανατομία της Ανθρώπινης Καταστροφικότητας* (1973), ο Fromm υποστηρίζει ότι η νεκροφιλία αποτελεί προϊόν φασιστικής σκέψης. Αναλύει το φουτουριστικό μανιφέστο του ιταλικού φασισμού (γραμμένο από

τον Marinetti το 1909) που εκφράζει γλαφυρά την αγάπη για την καταστροφή, το πάθος για τη μηχανή ως ζωντανή δύναμη, την περιφρόνηση για τις γυναίκες· δοξάζει τον πόλεμο και την καταστροφή της κουλτούρας· προωθεί το μιλιταρισμό, τον πατριωτισμό και κάνει λόγο για «τις όμορφες ιδέες που σκοτώνουν»: « Η αγάπη για το θάνατο στη μέση της ζωής είναι η απόλυτη διαστροφή» τονίζει ο Fromm (1981, σ. 37) και σημειώνει πως οι πραγματικοί νεκρόφιλοι χαιρετούν τον πόλεμο και τον προωθούν. Δίνει το παράδειγμα των Ισπανών Φαλαγγιτών οι οποίοι συνήθιζαν να φωνάζουν δυνατά «ζήτω ο θάνατος» και το περίφημο περιστατικό του 1936 στο πανεπιστήμιο της Σαλαμάνκα με τον Ισπανό φιλόσοφο Miguel de Unamuno και τον εθνικιστή στρατηγό Millan Astray, αγαπημένο σύνθημα του οποίου ήταν το «viva la muerte».

Στο πλαίσιο της ελληνικής κρίσης, μια νέα μορφή πολιτικής κυριαρχίας έχει αναδυθεί, ένα ανανεωμένο μοντέλο φασισμού ή ένα άλλο παράδειγμα του «πρωτο-φασισμού». Ο φασισμός ως μαζικό κίνημα που προκύπτει από μια αποτυχημένη δημοκρατία και ως κοινωνική τάξη πραγμάτων «κατοικεί στις ζωντανές σχέσεις ενός συγκεκριμένου κοινωνικού γίνεσθαι και στους τρόπους με τους οποίους τέτοιες σχέσεις επιδεινώνουν τις υλικές συνθήκες της ανισότητας, υπονομεύουν την αίσθηση της ατομικής και της κοινωνικής υποκειμενικότητας, καταστρατηγούν δημοκρατικές αξίες και προωθούν μια βαθιά αίσθηση απελπισίας και κυνισμού» (Giroux, 2008, σ. 21-22). Ο πρωτο-φασισμός ως εκδήλωση νεκροφιλίας αρθρώνεται σε διαφορετικά επίπεδα στην ελληνική κοινωνία. Αρχικά, η εκλεγμένη ελληνική κυβέρνηση έχει παραβιάσει συστηματικά το ελληνικό σύνταγμα και έχει κλονίσει τα θεμέλια της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας, εγκαθιδρύοντας μια παράπλευρη νομοθεσία. Χρησιμοποιώντας πολυάριθμα επείγοντα νομοθετικά διατάγματα, η κυβέρνηση συνασπισμού παρακάμπτει την ελληνική νομοθεσία ώστε να διευκολύνει ιδιωτικοποιήσεις και πωλήσεις σε τιμή ευκαιρίας. Επιπρόσθετα, υπάρχει μια θεσμοποιημένη αστάθεια: οι νόμοι συνεχίζουν να αλλάζουν και πολλοί νόμοι ψηφίζονται και εφαρμόζονται με αναδρομική ισχύ.

Η εξαφάνιση της δημόσιας σφαίρας συνιστά κεντρικό χαρακτηριστικό γνώρισμα του ελληνικού πρωτο-φασισμού. Για το παγκόσμιο κεφάλαιο, οτιδήποτε δημόσιο πρέπει να καταστραφεί. Ο δημόσιος χώρος μπορεί να γίνει αντιληπτός και υλικά και συμβολικά (ως λόγος). Περιλαμβάνει τόπους, πόρους και υπηρεσίες που ανήκουν ιστορικά στο λαό, όπως και άυλο και συμβολικό χώρο όπου μπορούν να αναδυθούν εναλλακτικές φωνές, η δημοκρατία μπορεί να είναι άμεση και ο διάλογος να ανθίσει. Αυτό που συμβαίνει, όμως, τώρα, δεν βρίσκεται πολύ μακριά από το είδος του ολοκληρωτισμού για τον οποίο έγραψε η Hannah Arendt. Σύμφωνα με την Arendt, «μια ολοκληρωτική κυβέρνηση δεν περικόπτει απλώς ελευθερίες ή καταργεί τις βασικές από αυτές· ούτε [...] επιτυγχάνει να εξαλείψει την αγάπη για την ελευθερία από τις καρδιές των ανθρώπων. Καταστρέφει τη μοναδική απαραίτητη προϋπόθεση για κάθε ελευθερία, η οποία είναι απλώς η δυνατότητα κίνησης που δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς χώρο» (1973, σ. 466). Η Arendt προσθέτει ότι υπονοούμενη στη συζήτηση για την ελευθερία είναι η αίσθηση ενός χώρου τον οποίο μοιράζονται άνδρες και γυναίκες, ενός δημόσιου χώρου που εξαφανίζεται όταν «οι άνθρωποι πιέζονται ο ένας από τον άλλο» (σ.466). Όταν οι άνθρωποι «πιέζονται ο ένας από τον άλλο» ασφυκτούν.

Εντούτοις, πριν το «δημόσιο» καταργηθεί για χάρη του ιδιωτικού, πρώτα πρέπει να διασυρθεί, να υποβαθμιστεί και να απαξιωθεί. Μια τέτοια περίπτωση είναι η διαρκής δαιμονοποίηση των δημοσίων υπαλλήλων, της δημόσιας εκπαίδευσης, της δημόσιας υγείας και ούτω καθεξής. Οτιδήποτε δημόσιο αφήνεται να παρακμάσει, με την περικοπή χρηματοδότησης, προσωπικού και υποστήριξης, καθώς και με τη δημιουργία εύφορου εδάφους για φαινόμενα διαφθοράς.

Η έννοια της πόλης ως δημόσιου χώρου επαναπροσδιορίζεται. Με την ισχύ των αστυνομικών δυνάμεων, η ελληνική κυβέρνηση ανακτά τις σημαντικότερες πλατείες από τα κινήματα διαμαρτυρίας, ενώ ταυτόχρονα κολλά στους διαδηλωτές την ετικέτα των τρομοκρατών ή των κακοποιών του υποκόσμου, απογυμνώνοντάς τους από την πολιτική τους ατζέντα. Οι πλατείες ανά την Ελλάδα, που στα πρώτα χρόνια της κρίσης λειτούργησαν ως ένα βαθμό σαν νέες «αγορές» αντιπαράθεσης απόψεων, διαλόγου και άμεσης δημοκρατίας, έγιναν πρωταρχικοί στόχοι για έλεγχο, παρακολούθηση και εκκαθαρίσεις πριν εξαλειφθούν εντελώς. Ένα στοιχείο που συνδέεται με την εξαφάνιση του δημόσιου χώρου και την εμπορευματοποίηση της κοινωνίας είναι η ποινικοποίηση της διαφωνίας και της διαμαρτυρίας, καθώς και η οικοδόμηση μιας κουλτούρας φόβου. Σύμφωνα με τον Fromm (1981) «μια κοινωνία βασισμένη στον έλεγχο που έχει ως

στόχο την εκμετάλλευση [...] τείνει να αποδυναμώνει την ανεξαρτησία, την ακεραιότητα, την κριτική σκέψη και την παραγωγικότητα εκείνων που υποτάσσονται σ' αυτόν» (σ. 332).

Σε μια νεκροφιλική κατάσταση, το σύστημα λειτουργεί με βάση την πεποίθηση πως ο μόνος τρόπος για να λυθεί ένα πρόβλημα ή μια διαμάχη είναι η δύναμη και η βία, συμβολική και υλική, αποτυγχάνοντας συνήθως να δει άλλες επιλογές. Αυτό εξηγεί την αυξημένη βία που επιστρατεύεται από το κράτος τα τελευταία πέντε χρόνια και εκδηλώνεται με την καταστολή διαδηλώσεων διαμαρτυρίας, την ποινικοποίηση της διαφωνίας και του ακτιβισμού, καθώς και με το βασανισμό συλληφθέντων διαδηλωτών. Παράλληλα με τη συμβολική βία η οποία εκδηλώνεται με οικονομική και πολιτική μορφή, καθώς και με τη μορφή λόγου, υπάρχει μια εντεινόμενη κίνηση προς τη στρατιωτικοποίηση και τον αυταρχισμό. Με βάση τα προτάγματα της νεοφιλελεύθερης ιδεολογίας που αποποιείται κάθε ευθύνη για κοινωνικές παροχές (όπως αποδεικνύεται από την αποδόμηση του κράτους πρόνοιας, τις περικοπές για εργαζομένους και συνταξιούχους), το αποδυναμωμένο κοινωνικό κράτος ευημερίας προσφεύγει σε ολοένα και περισσότερη φυσική και συμβολική βία, η οποία συνδυάζεται με αυξανόμενη στρατιωτικοποίηση, ραγδαία αύξηση των αστυνομικών δυνάμεων και διαρκή παρουσία τους σε δημόσιους χώρους. Με τη στρατιωτικοποίηση, ο κατασταλτικός κρατικός μηχανισμός εξαντλεί τη δύναμή του και απελευθερώνει τη σκληρότητά του στη νεολαία, τις γυναίκες, τους συνταξιούχους και τον εργαζόμενο λαό που διαδηλώνει στους δρόμους της Αθήνας και άλλων πόλεων. Και πάλι, η τάση είναι να μετατραπεί κάτι ζωντανό σε νεκρό, να αφαιρεθεί η ζωή από μέσα του.

Ο αχαλίνωτος εθνικισμός και η άνοδος της ρητορικής του λαϊκισμού που τροφοδοτούνται από μια κατασκευασμένη κουλτούρα φόβου συνιστούν ένα άλλο χαρακτηριστικό του ελληνικού πρωτο-φασισμού. Σε αυτούς τους σκοτεινούς καιρούς, γινόμαστε μάρτυρες όλο και πιο πολλών περιστατικών ρατσιστικής βίας εναντίον των μεταναστών στην Αθήνα και σε άλλες ελληνικές πόλεις. Μετά τις εκλογές του Ιουνίου του 2012, το νεοαζιζτικό κόμμα Χρυσή Αυγή εξασφάλισε 18 έδρες στο ελληνικό κοινοβούλιο με ποσοστό 6.9%. Από τότε, τα μέλη της, νοσταλγοί του Χίτλερ, έχουν συμμετάσχει σε γενικευμένες επιθέσεις και βιαιότητες σε βάρος μεταναστών και αριστερών ακτιβιστών, προωθώντας ένα λόγο μίσους και θανάτου. Αυτός ο ψευδο-λαϊκίστικος λόγος έχει ανέλθει σε νέα ύψη καθώς οι μετανάστες όχι μόνο κατηγορούνται για την τρέχουσα οικονομική κατάσταση, αλλά τρομοκρατούνται συνεχώς με στόχο να αναγκαστούν να εγκαταλείψουν την χώρα. Μέλη της Χρυσής Αυγής έχουν αναμιχθεί σε υποθέσεις στις οποίες μετανάστες έχουν ξυλοκοπηθεί σκληρά ή δολοφονηθεί ενώ βρίσκονται πίσω από την εν ψυχρώ δολοφονία του Παύλου Φύσσα αλλά και τον ξυλοδαρμό μέχρι θανάτου του Πακιστανού μετανάστη Σεχζαντ Λουκμάν. Η Χρυσή Αυγή, που πλέον θεωρείται εγκληματική οργάνωση και 18 μέλη της έχουν ήδη προφυλακιστεί για σωρεία εγκληματικών πράξεων έχει αгаστή συνεργασία με την ελληνική αστυνομία στις τάξεις της οποίας ανθεί ο νεοαζιζισμός και ο νεοφασισμός.

Τέλος, παρατηρείται μια ενδιαφέρουσα «άνοδος της γλώσσας του αιώνιου φασισμού που μειώνει την ικανότητα των ανθρώπων να σκέφτονται κριτικά» (Giroux, 2008, σ. 21-22). Αυτό αποτελεί, επίσης, ένα τυπικό χαρακτηριστικό κάθε αναδυόμενου νεοφιλελεύθερου κράτους. Η γλώσσα χρησιμοποιείται ως όχημα για τη μετονομασία της συνεχιζόμενης στροφής του κράτους από την κοινωνική πρόνοια στο φασισμό (Γούναρη 2006, 2012). Δεν είναι καθόλου τυχαίο ότι τα τρέχοντα μέτρα λιτότητας προωθούνται με τη φρασεολογία της αναδιάρθρωσης, της μεταρρύθμισης, της βελτίωσης, του εξορθολογισμού του συστήματος κλπ. Μέρος αυτής της γλώσσας είναι και η συνειδητή προσπάθεια εκ μέρους των κυρίαρχων ιδεολογιών να «συσκευαστούν» τα μέτρα λιτότητας με τέτοιο τρόπο ώστε να καλύπτεται το γεγονός ότι εκείνο που ωφελείται είναι το ξένο επενδυτικό κεφάλαιο, οι τραπεζικοί και χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί και όχι ο ελληνικός λαός. Σε αυτό το πλαίσιο, κάθε ζωντανός άνθρωπος γίνεται παράρτημα του οικονομικού συστήματος (το μη ζωντανό πράγμα). Ο Fromm (1981) επισημαίνει ότι σε καιρούς κρίσης παρακολουθούμε την ανάδυση πολιτικών ιερέων οι οποίοι ενδέχεται να είναι «πολιτικοί, διανοούμενοι, δημοσιογράφοι και άλλες δημόσιες φιγούρες που διαμορφώνουν την κοινή γνώμη και αλλάζουν τη συλλογική συνείδηση» (σ.17). Αυτοί οι πολιτικοί ιερείς χρησιμοποιούν έναν καλά επεξεργασμένο λόγο για να διαχειριστούν «την ιδέα της ελευθερίας ώστε να προστατέψουν τα οικονομικά συμφέροντα της κοινωνικής τους τάξης» (σ.17).

Το σώμα σε αποσύνθεση

«Είναι απλό. Πεινάς, ζαλίζεσαι και πέφτεις για ύπνο για να σου περάσει» μητέρα 11χρονου αγοριού που υπέφερε από αστία στο σχολείο (New York Times, 2013).

Η νεκροφιλία εκδηλώνεται ευρύτερα με φυσικούς όρους στους τρόπους με τους οποίους το ανθρώπινο σώμα εκφυλίζεται, μαστιζόμενο από ασθένειες, υποσιτισμό, εθισμό στα ναρκωτικά, από τον ιό HIV, καθώς και με την αυτοκτονία. Άνθρωποι αναζητούν φαγητό στα σκουπίδια. Υπάρχουν άστεγοι σε κάθε γωνία· κρεβάτια από χαρτόνια που με κάνουν να σκέφτομαι τον ασυνήθιστα βαρύ χειμώνα και την Άνοιξη που και πάλι θα αρνηθεί να έρθει στην ώρα της φέτος, λες κι ακόμη και ο καιρός να μη θέλει να γίνει σύμμαχος για αυτούς τους ανθρώπους. Περιπατώντας νότια, προς το κέντρο της Αθήνας, χιλιάδες άνθρωποι περιμένουν στη σειρά για να πάρουν φαγητό από συσσίτια τα οποία παρέχουν πάνω από 30.000 δωρεάν γεύματα καθημερινά. Πολλοί άνθρωποι στέκονται στην ουρά για, πιθανότατα, το μοναδικό γεύμα της ημέρας τους. Καλώς ήρθατε στη ουρά των «ανθρωπίνων αποβλήτων».

Οι ελληνικές κυβερνήσεις που ανέλαβαν το ρόλο των εκτελεστών οδηγιών του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου και της Ευρωπαϊκής Ένωσης από το ξέσπασμα της κρίσης στη χώρα το 2010, έχουν επιδείξει έναν ιδιαίτερα νεκρόφιλο χαρακτήρα. Ένας αυξανόμενος αριθμός παιδιών λιποθυμά στα σχολεία λόγω υποσιτισμού· σημειώνονται ανησυχητικές ελλείψεις στα δημόσια νοσοκομεία όπου πολύ συχνά οι ασθενείς πρέπει να αγοράσουν τις δικές τους γάζες και τα δικά τους φάρμακα από εξωτερικό φαρμακείο, ενώ έχει πραγματοποιηθεί η εισαγωγή τους. Άνθρωποι με σοβαρές ασθένειες και χωρίς ιατρική ασφάλιση δεν έχουν πρόσβαση σε θεραπεία. Η ελονοσία, μια ασθένεια η οποία επισήμως είχε εξαλειφθεί σαράντα χρόνια πριν, επανεμφανίστηκε το 2012 με κρούσματα να σημειώνονται στην ανατολική Αττική και στην Πελοπόννησο.

Τα δημόσια σχολεία έχουν έλλειψη βιβλίων και άλλων υλικών και σε πολλές περιοχές της βόρειας Ελλάδας τα παιδιά μένουν σπίτι τις πολύ κρύες μέρες επειδή τα σχολεία δεν μπορούν να καλύψουν οικονομικά τη θέρμανση των αιθουσών διδασκαλίας. Οι δάσκαλοι υφίστανται δυσβάσταχτες περικοπές στους μισθούς τους και τα πανεπιστήμια καλύπτουν οριακά τις ελάχιστες λειτουργικές ανάγκες με περικοπές στο εργαστηριακό και βοηθητικό προσωπικό, με αποτέλεσμα να εμποδίζεται η κανονική λειτουργία των σχολών. Καταγράφεται αυξανόμενος αριθμός αυτοκτονιών (σημειώνοντας περίπου 40% αύξηση) που κατατάσσει την Ελλάδα στην πρώτη θέση παγκοσμίως όσον αφορά τις αυτοκτονίες τα τελευταία πέντε χρόνια. Υπάρχουν νέα ανησυχητικά κρούσματα κατάθλιψης και ψυχικών ασθενειών. Μία πρόσφατη μελέτη του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων έδειξε ότι ένας στους πέντε ανθρώπους οι οποίοι αντιμετωπίζουν οικονομικά προβλήματα παρουσιάζει ψυχοπαθολογικά συμπτώματα. Σημειώνεται, επίσης, μια αύξηση της τάξης του 200% στα κρούσματα του ιού HIV (Guardian, 2013). Την ίδια στιγμή, περικόπτεται σε σημαντικό βαθμό η χρηματοδότηση για τα ψυχιατρικά νοσοκομεία, τα δημόσια κέντρα απεξάρτησης από ναρκωτικές ουσίες και άλλες παροχές κοινωνικής πρόνοιας.

Δεν είναι μόνο οι εικόνες, οι ήχοι και οι θόρυβοι. Με δυσκολία αναπνέει κανείς προσπαθώντας να περπατήσει έξω σ' έναν τέτοιο κρύο χειμώνα. Ένα παχύ σύννεφο τοξικών αναθυμιάσεων βγαίνει από σόμπες και τζάκια όπου οι Αθηναίοι καίνε οτιδήποτε μπορεί να καεί, από ξύλα και μέταλλα μέχρι λάστιχα αυτοκινήτων, καλύπτοντας τις γειτονιές της Αττικής. Παρακολουθώντας την πόλη από ψηλά, φαίνεται πνιγμένη στην παχιά αιθαλομίχλη με τα φώτα να πεθαίνουν μέσα στο τοξικό σύννεφο.

Με την επιπλέον χρέωση 40% που επιβάλλει η κυβέρνηση στο πετρέλαιο θέρμανσης, χιλιάδες νοικοκυριά παραμένουν κρύα κατά τη διάρκεια του χειμώνα ενώ ο κόσμος στρέφεται ξανά στις ξύλινες σόμπες, η ανεξέλεγκτη χρήση των οποίων έχει δημιουργήσει ένα δηλητηριώδες τοξικό νέφος πάνω από την πόλη της Αθήνας. Η σωματική φθορά βαδίζει χέρι-χέρι με την περιβαλλοντική καταστροφή: το ελληνικό έδαφος έχει ρημάξει καθώς οι ορυκτοί πόροι έχουν υποστεί υπερεκμετάλλευση στο όνομα του κέρδους. Μεγάλες δασικές περιοχές, όπως το δάσος στις Σκουριές της Χαλκιδικής, μετατρέπονται σε τεράστιες περιοχές εξόρυξης μετάλλων, όπου οι ιδιωτικές εταιρείες εκμεταλλεύονται το φυσικό πλούτο της χώρας ενώ, ταυτόχρονα, δηλητηριάζουν το έδαφος, τον αέρα και το νερό.

Η Ελλάδα έχει μετατραπεί ταχύρρυθμα και βίαια σε πεδίο «χαμένων ζώων» μέσα στο γιγάντιο κάδο απορριμμάτων του παγκόσμιου καπιταλισμού. Βλέποντας αυτή τη νέα μορφή κοινωνικής νεκροφιλίας που κατατρώει ζωντανή κάθε σπιθαμή ανθρώπινης ζωής, εργασιακού και δημόσιου χώρου, ανατριχιάζω στο άκουσμα των λέξεων «θυσία», «διάσωση» και στην ιδέα ότι θα γίνει η Ελλάδα, όπως ισχυρίζεται ο Έλληνας

Πρωθυπουργός, μια «ιστορία επιτυχίας». Ποιος θυσιάζεται και ποιος διασώζεται; Ποιος κερδίζει και ποιος χάνει; Οι αριθμοί μιλούν.

Ο δείκτης της ανεργίας σκαρφάλωσε στο 30%, το ίδιο ποσοστό που είχε η Ελλάδα το 1961. Για να έχουμε ένα σημείο σύγκρισης, η ανεργία στις Ηνωμένες Πολιτείες το 1929 ήταν 25% και στην Αργεντινή το 2001, 30%. Περισσότερο από το 70% των ανέργων δεν έχουν εργασία για διάστημα μεγαλύτερο του ενός χρόνου, με τους περισσότερους να βασίζονται στη φιλανθρωπία, αφού έχουν χάσει το μισθό και την ιατρική ασφάλισή τους. Αυτό το ποσοστό δεν περιλαμβάνει νεαρούς ανθρώπους οι οποίοι αναζητούν εργασία για πρώτη φορά, ανασφάλιστους και μερικώς απασχολούμενους. Η ανεργία αυξήθηκε κατά 41% από το προηγούμενο έτος και στις ηλικίες 15-24 έχει φτάσει το 51,1%, έχοντας διπλασιαστεί σε τρία μόλις χρόνια (INE ΓΣΕΕ/ΑΔΕΔΥ, 2012). Ακόμη χειρότερα, περισσότεροι από τους μισούς νέους στην Ελλάδα είναι άνεργοι -ένα αρνητικό ρεκόρ για μια χώρα της Ευρωζώνης (BBC, 2013). Η Ελλάδα κατατάσσεται πλέον επίσημα πρώτη στην ανεργία των νέων στην Ευρώπη, παίρνοντας τα σκήπτρα από την Ισπανία. Ο συνεχιζόμενος πόλεμος εναντίον του δημόσιου καλού έχει οδηγήσει σε ανεξέλεγκτη ανεργία, μαζικές απολύσεις και πολύ συχνά σε μια κατάσταση αιχμαλωσίας για πολλούς εργαζόμενους, οι οποίοι δεν έχουν άλλη εναλλακτική λύση από το να γίνουν «ευέλικτη εργασία» και να δεχτούν σημαντικές περικοπές στο εισόδημά τους.

Το όποιο ελληνικό κράτος πρόνοιας υπήρχε, καταρρέει με τις δρακόντειες περικοπές σε μισθούς και συντάξεις, τις μαζικές απολύσεις και την παραβίαση θεμελιωδών δικαιωμάτων, του εργατικού δικαίου και των συλλογικών δικαιωμάτων διαπραγματεύσεως. Όλες οι συλλογικές συμβάσεις εργασίας έληξαν στις 14 Μαΐου 2013 και αντικαταστάθηκαν από ατομικές, με τις οποίες οι εργαζόμενοι γίνονται αιχμάλωτοι των εργοδοτών τους. Ο βασικός μισθός κατρακύλησε στα 500 ευρώ το μήνα (400 για τους νέους) για να μην αναφερθούμε στην αναδρομική περικοπή μισθών κατά 22% (32% για τους νέους) τον Φεβρουάριο του 2012. Τον Μάρτιο του 2013 η κυβέρνηση ανακοίνωσε επιπλέον περικοπές στις συντάξεις έως και 20%. Σύμφωνα με το Ινστιτούτο Εργασίας της Γενικής Συνομοσπονδίας Εργατών Ελλάδας (2012), τα μέτρα που επιβάλλονται από την τρόικα θα οδηγήσουν σε μια επιδείνωση των συνθηκών διαβίωσης των μισθωτών και των συνταξιούχων κατά 35% τουλάχιστον. Για παράδειγμα, από το ξεκίνημα του 2011, 113.268 άνθρωποι αποσύνδεσαν τα σταθερά τηλέφωνα για να μειώσουν τα έξοδά τους. Με μια αύξηση 19% στο κόστος της ηλεκτρικής ενέργειας, 350.000 άνθρωποι ζουν χωρίς ηλεκτρικό ρεύμα στην Αθήνα. Πρόσθετοι φόροι στα ακίνητα έχουν ρημάξει τη μεσαία τάξη η οποία τώρα «πληρώνει νοίκι» στα ίδια της τα σπίτια μέσα από νέους φόρους και πρόστιμα. Η ποιότητα ζωής χειροτερεύει ραγδαία για τον ελληνικό λαό.

Στο άκουσμα όλων των περίπλοκων και λεπτομερών οικονομικών αναλύσεων σε τέλεια «οικονομική γλώσσα», ειδικά εκείνων προσπαθούν να νομιμοποιήσουν τη βίαιη οικονομική επίθεση στα νοικοκυριά της μεσαίας και της εργατικής τάξης στην Ελλάδα, μου έρχεται στο μυαλό η προτροπή του αείμνηστου Γάλλου κοινωνιολόγου Pierre Bourdieu να μην ξεχνάμε ποτέ τις «ανθρώπινες συνέπειες», το «κοινωνικό κόστος» των οικονομικών αποφάσεων. Είναι δυνατόν να νομιμοποιείται οποιαδήποτε πολιτική που μεταφράζεται σε χαμένες θέσεις εργασίας, έλλειψη στέγης, πόνο, αρρώστια, αυτοκτονία, αλκοολισμό, εθισμό σε ναρκωτικές ουσίες, ενδοοικογενειακή βία και παιδική φτώχεια; Το νεοφιλελεύθερο κράτος είναι εγγενώς αντικοινωνικό, αντι-προνοιακό και εχθρικό σε όλες τις μορφές κοινωνικής αλληλεγγύης (Harvey, 2006, σ.25).

Οι άνθρωποι ως πράγματα: Υπακοή

Αναδρομή σε μια μεγάλη βόλτα, περιπλανώμενη στους δρόμους της Αθήνας: πέρα από την εμφανή συρρίκνωση του δημόσιου χώρου με την αυξημένη παρουσία των ένοπλων δυνάμεων της αστυνομίας σε κάθε γωνία, η πόλη είναι πιο ήσυχη, σχεδόν σοβαρή μέσα στην απελπισία της. Ακόμη και το βάδισμα των περαστικών είναι διαφορετικό, σέρνουν ελαφρά τα πόδια τους, σα να χρειάζεται να καταβάλουν παραπάνω προσπάθεια για να περπατήσουν. Μάτια γεμάτα θυμό, βεβιασμένα φοβισμένα χαμόγελα. Οι αστικοί χώροι αλλάζουν με την κρίση και οι ανθρώπινες πρακτικές σε αυτούς περιορίζονται, αναστέλλονται και απαγορεύονται. Ο δημόσιος χώρος δεν περιλαμβάνει πλέον διαμαρτυρίες και διαδηλώσεις, πρέπει να είναι τακτοποιημένος, αποστειρωμένος και ήσυχος ώστε να μην ταράζει την καθιερωμένη τάξη. Δεν πρέπει να εκπλησστεί κανείς από το γεγονός ότι τώρα οι καταπιεστικοί μηχανισμοί του κράτους αστυνομεύουν προληπτικά κάθε εκδήλωση δημόσιας ανυπακοής.

Πώς «διαχειρίζεται» ένα σύστημα έναν πληθυσμό που έχει φτάσει στο όριο της ανθρωπιάς του; Πώς λειτουργεί η «οικοδόμηση της τάξης» για την παράαγωγή «ανθρωπίνων αποβλήτων»; Πώς συμβιβάζονται οι άνθρωποι με την ίδια τους την καταστροφή; Πώς είναι δυνατό μετά από πέντε χρόνια ανελέητων μέτρων λιτότητας και ριζικής υποβάθμισης της ποιότητας ζωής της πλειοψηφίας των ανθρώπων στην Ελλάδα, η διαφωνία, η διαμαρτυρία και η αντίσταση να περιορίζονται και να ελέγχονται ακόμα; Όπως σημειώνει ο Bauman (2004), η παραγωγή «ανθρώπινων απόβλητων» ή απόβλητων ανθρώπων είναι «το αναπόφευκτο αποτέλεσμα της «οικοδόμησης της τάξης» (κάθε τάξη αποβάλλει μερικά μέρη του πληθυσμού που έχουν απομείνει ως «εκτός τόπου», είναι «ακατάλληλα» ή «ανεπιθύμητα») και της οικονομικής ανάπτυξης (η οποία δεν μπορεί να προχωρήσει χωρίς να υποβαθμίσει και να απαξιώσει τις λειτουργικές μορφές του «ζειν» που λειτουργούσαν πριν, οπότε δεν μπορεί παρά να στερεί από τους συναφείς επαγγελματίες το βιοπορισμό τους)» (σ. 5). Για να προχωρήσουν με την «οικοδόμηση της τάξης», οι ιδεολόγοι της ελεύθερης αγοράς πρέπει να δημιουργήσουν το τέλειο σκηνικό για τις φιλοδοξίες τους. Σύμφωνα με την Klein (2008), τα τοπία της Αποκάλυψης είναι τα μοναδικά φιλόξενα μέρη για τέτοιες φιλοδοξίες:

Για 35 χρόνια, αυτό που έχει ενθαρρύνει την αντεπανάσταση του Friedman είναι μια έλξη για ένα είδος ελευθερίας διαθέσιμη μόνο σε καιρούς κατακλυσμαιών αλλαγών -όταν οι άνθρωποι, με τις πεισματικές τους συνήθειες και τις επίμονες απαιτήσεις τους παραμερίζονται- στιγμές που η δημοκρατία φαντάζει πρακτικά ανεφάρμοστη. Οι πιστοί στο δόγμα του σοκ είναι πεπεισμένοι πως μόνο μια μεγάλη ρήξη -μια πλημύρα, ένας πόλεμος, μια τρομοκρατική επίθεση- μπορούν να δημιουργήσουν το είδος των τεράστιων, καθαρών καμβάδων που ποθούν. Είναι σε εκείνες τις εύπλαστες στιγμές, όταν δεν έχουμε ψυχολογικά στηρίγματα και είμαστε σωματικά ξεριζωμένοι, που αυτοί οι καλλιτέχνες της πραγματικότητας ξεκινούν να δουλεύουν για την ανακατασκευή του κόσμου (σ.25).

Με δεδομένη την πλεονεξία και την επιθετικότητα με την οποία εφαρμόζονται οι νεοφιλελεύθερες πολιτικές, υπάρχει στην Ελλάδα το είδος του «χωρίς ψυχολογικά στηρίγματα» και «σωματικά ξεριζωμένου» πληθυσμού, σε πολύ ευάλωτη θέση ώστε να δεχθεί την επιβολή χωρίς μάχη. Ακόμη και αν, σύμφωνα με τον Fromm, η υπακοή μπορεί να καθιερωθεί με τη δύναμη, υπάρχουν πολλά μειονεκτήματα σε αυτή τη μέθοδο γιατί α) η διαμόρφωση της δύναμης θα μπορούσε να μετατοπιστεί στα χέρια των πολλών και β) πολλά είδη εργασίας δεν μπορούν να γίνουν κανονικά εάν πίσω από την υπακοή δεν βρίσκεται τίποτε άλλο εκτός από φόβο. Επομένως, «η υπακοή πρέπει να ριζωθεί μέσα στην καρδιά του ανθρώπου και όχι να επιβληθεί από φόβο. Ο άνθρωπος πρέπει να θέλει, ακόμη και να χρειάζεται να υπακούει, αντί απλά και μόνο να φοβάται να δείξει ανυπακοή» (σ.10). Ο φόβος και η δύναμη έχουν χρησιμοποιηθεί στο ελληνικό πλαίσιο για να διατηρήσουν την υπακοή και τη συναίνεση. Υπάρχει μια αίσθηση στην πλειοψηφία του Ελληνικού λαού ότι αν υπακούουν θα αποφύγουν τα χειρότερα, αδυνατώντας να δουν ότι όντως ζουν ήδη τα χειρότερα. Με λίγες εξαιρέσεις (αντικαπιταλιστικά ριζοσπαστικά αριστερά μέτωπα, αντιφασιστικά κινήματα, ομάδες αλληλεγγύης κ.ο.κ.), έχουν γίνει συνεργοί στην ίδια τους την απανθρώπιση επειδή η υπακοή τους έκανε να νιώθουν ασφαλείς και προστατευμένοι: «η υπακοή μου με κάνει μέτοχο της εξουσίας που λατρεύω και γι' αυτό νιώθω δυνατός. Δεν μπορώ να κάνω λάθος, αφού αυτή αποφασίζει για μένα» (Fromm, 1981, σ.8).

Είναι μια προκλητική και περίπλοκη εργασία να προσπαθήσει κανείς να εξηγήσει την έλλειψη οργανωμένης αντίστασης από τους Έλληνες τα τελευταία πέντε χρόνια με δεδομένη τη ριζική επιδείνωση των συνθηκών διαβίωσής τους. Υπάρχει σχεδόν μια συμφιλίωση με το θάνατο που βρίσκεται παντού, οι άνθρωποι σιγά-σιγά συνηθίζουν στον τρόμο. Οι αρχικές διαδηλώσεις, συγκεντρώσεις στις πλατείες, διαμαρτυρίες και άλλες δράσεις ανυπακοής δεν απέκτησαν έναν πιο οργανωμένο και σταθερό χαρακτήρα, παρά τις μικρές τοπικές νίκες και την ύπαρξη κινημάτων που αγωνίζονται σε πολλά επίπεδα και χώρους καθημερινά. Οι ελίτ της εξουσίας χρησιμοποίησαν το αρχικό σοκ και την παράλυση για να διασπείρουν το φόβο. Ο φόβος ορίζει τους ανθρώπους. Δεν μπορούν πλέον να δημιουργούν ή να αποφασίζουν για την κοινωνική τάξη πραγμάτων στην οποία ζουν, αντιθέτως, είναι αντικείμενα μιας προκαθορισμένης κοινωνικής τάξης πραγμάτων. Η Naomi Klein υποστηρίζει ότι «η συστηματική χρήση του σοκ και του φόβου από τις ελίτ της εξουσίας για να υπονομεύσουν τις ευπαθείς κοινότητες είναι προφανέστατη στη μετα-διασωσμένη Ελλάδα» (Klein, 2013). Όπως έχει δείξει η ίδια (2008), τα επιχειρηματικά συμφέροντα και οι ελίτ της εξουσίας εκμεταλλεύονται το σοκ υπό τη μορφή φυσικών καταστροφών, οικονομικών προβλημάτων ή πολιτικών αναταραχών, ως μια ευκαιρία για να αναμορφώσουν με επιθετικότητα τις οικονομίες ευάλωτων χωρών. Η λαϊκή αντίσταση και η διαφωνία συνθλίβονται μέσω του συμβολικού και υλικού φόβου, καθώς και μέσω της βίας, που εκτείνεται από «καταστροφολογικούς» λόγους στα μέσα μαζικής επικοινωνίας μέχρι αληθινά

βασανιστήρια, σωματική βία και καταστολή. Το σοκ βοηθά το σύστημα να εφαρμόσει αντικοινωνικές και καταστροφικές πολιτικές, στις οποίες οι πολίτες κανονικά θα αντιδρούσαν. Το να είσαι σε κατάσταση σοκ ως χώρα, λέει η Klein, σημαίνει να χάνεις την αφήγησή σου, να αδυνατείς να κατανοήσεις πού βρίσκεσαι στο χώρο και στο χρόνο. Την κατάσταση σοκ είναι εύκολο να την εκμεταλλευτείς γιατί οι άνθρωποι γίνονται ευάλωτοι και σαστίζουν. Υφαρπάζονται τα ζωτικά εργαλεία που διαθέτουν για να κατανοούν τους εαυτούς τους και τη θέση τους στο κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο. Οι άνθρωποι γίνονται μη ζωντανά πράγματα και η αγορά αποκτά ζωή.

Ο Fromm (1976) είναι και πάλι διαφωτιστικός σε αυτό το σημείο. Υπογραμμίζει ότι οι άνθρωποι δεν προσκολλώνται στη ζωή όταν αυτή απειλείται. Για παράδειγμα, πολύ συχνά παραμένουν σε πλήρη αδράνεια μπροστά στην καταστροφή:

ενώ στην ιδιωτική μας ζωή κανείς εκτός από έναν τρελό δεν θα παρέμενε παθητικός στη θέα μιας απειλής για τη συνολική μας ύπαρξη, εκείνοι που είναι υπεύθυνοι για τις δημόσιες υποθέσεις δεν κάνουν πρακτικά τίποτε και εκείνοι που έχουν εμπιστευτεί τη μοίρα τους σε αυτούς συνεχίζουν να μην κάνουν τίποτα. (σ.10)

Ενώ οι άνθρωποι γίνονται πράγματα, τα πράγματα, με τη σειρά τους, μετατρέπονται σε ανθρώπους. Ενώ οι άνθρωποι σιγά-σιγά χάνουν την ανθρωπιά τους, με την κυβέρνηση να εγκαταλείπει τις κοινωνικές και προνοιακές της λειτουργίες, οι «αγορές» γίνονται το νέο σημείο αναφοράς για το οποίο θα πρέπει να φροντίζουν και να ανησυχούν οι άνθρωποι, σα να ήταν πράγματι ζωντανές. Οι αγορές, ενώ είναι άψυχα πράγματα, αποκτούν ψυχή και χαρακτήρα στο νεοφιλελεύθερο λόγο. Μπορεί κανείς να παρατηρήσει ένα ενδιαφέρον φαινόμενο στον επίσημο κυβερνητικό λόγο, αναπαραγόμενο πιστά από τα κυρίαρχα μέσα μαζικής ενημέρωσης: μια συνεχή προσπάθεια να εγγραφούν ανθρώπινες ιδιότητες στις αγορές. Αυτή η προσπάθεια αντιστοιχεί στη λογική της διαχείρισης «πραγμάτων και ανθρώπων σαν ένα» (Fromm, 1963, σ.22). Η «αγορά» σαν ουσιαστικό, υποκειμένο ή αντικείμενο, προβάλλεται ως η κυρίαρχη εξουσία, πάνω και πέρα από όλους, η οντότητα που πρέπει να διατηρείται χαρούμενη και ικανοποιημένη. Ο ανθρωπομορφισμός της αγοράς γίνεται εμφανής όταν οι αγορές χρησιμοποιούνται στα κυρίαρχα μέσα μαζικής ενημέρωσης με φράσεις όπως «οι αγορές έδειξαν ικανοποίηση σήμερα» ή «η αγορά αγωνίζεται» και «χρειάζεται να πείσουμε τις αγορές», «είναι αναγκαίο να κατευνάσουμε τις αγορές» ή «ας περιμένουμε και θα δούμε πώς θα αντιδράσουν οι αγορές». Ενώ αυτή η οντότητα παραμένει μυστηριώδης, αφηρημένη και αόριστη στο συλλογικό νου, τη στιγμή που τα πράγματα βγαίνουν εκτός ελέγχου δεν υπάρχει κάποια συγκεκριμένη αρχή για να αναλάβει την ευθύνη. Οι αόρατες «αντιδράσεις» των αγορών νομιμοποιούν τις «ανθρώπινες θυσίες», καθώς όλα τα «αισθήματα των αγορών» βασίζονται στην αύξηση των αντικοινωνικών μέτρων λιτότητας που υποβιβάζουν ένα μεγάλο μέρος του παραγωγικού ελληνικού πληθυσμού στο σκουπιδοτενεκέ της ανεργίας. Πέρα από τη μυθολογία σχετικά με την αυτορρύθμιση και τη φυσικότητα μιας υψηλής οικονομικής σφαίρας, οι αληθινές αγορές σίγουρα δεν είναι άνθρωποι και είναι κατ'εξοχήν πολιτικές. Αποτελούνται από «συστήματα κανόνων και ρυθμίσεων κατασκευαζόμενων και ενισχυόμενων από κρατικούς και από μη-κρατικούς φορείς, συμπεριλαμβανομένων των ίδιων των παραγόντων της αγοράς». Οι αγορές είναι περίπλοκες, τυπικά συνδεδεμένες με μια μεγάλη ποικιλία άλλων αγορών και είναι επίσης «'τοποθετημένες' [...] σε μια τεράστια ποικιλία άλλων κοινωνικών σχέσεων». Τέλος, «είναι εγγενώς ασταθείς, από τη φύση του ίδιου του ανταγωνισμού» (Leys, 2001, σ.3). Το πιο σημαντικό είναι ότι όσο περισσότερες ανθρώπινες ιδιότητες αποδίδονται στις αγορές, τόσο πιο αληθινά στερούνται οι άνθρωποι την ίδια τους την ανθρώπινη ουσία. Φαίνεται σα να είναι αναγκαίο για το σύστημα να απανθρωπίζει ανθρώπους για να «εξανθρωπίζει» την αγορά και τότε ενδέχεται να τους εξανθρωπίσει ξανά στη νέα κοινωνία της αγοράς, ως ένα νέο είδος ανθρώπων στερημένων από κάθε αίσθηση υποκειμενικότητας:

Το άτομο γίνεται ένας αριθμός, μετατρέπει τον εαυτό του σε ένα πράγμα. Αλλά επειδή δεν υπάρχει κάποια ξεκάθαρη αρχή, επειδή δεν είναι «αναγκασμένο» να υπακούει, το άτομο έχει την ψευδαίσθηση ότι ενεργεί αυτοβούλως και ακολουθεί την αρχή της «λογικής». Ποιος μπορεί να δείξει ανυπακοή στο «λογικό»; [...] ποιος μπορεί να δείξει ανυπακοή όταν δεν κατανοεί καν πώς υπακούει; (Fromm, 1981, σ.22)

Η συζήτηση του Fromm για την υπακοή και την ελευθερία μπορεί να χρησιμεύσει ως ερμηνευτικό εργαλείο για την τωρινή απάθεια που φαίνεται να επιδεικνύει η πλειοψηφία των Ελλήνων στην προοπτική της καταστροφής της ζωής της. Το 2010, όταν η Ελλάδα εξωθήθηκε να καταφύγει στο μηχανισμό του ΔΝΤ,

σκιαγραφήθηκε σαν μια ανυπάκουη χώρα του Ευρωπαϊκού Νότου με άναρχους και ανοργάνωτους πολίτες οι οποίοι παραβίαζαν διαρκώς το νόμο και χρειάζονταν πειθαρχία. Η «πειθαρχία» και η «εκπολιτιστική αποστολή» με νέο-αποικιακούς όρους, προήλθε από το νομοταγή Ευρωπαϊκό Βορρά (Γερμανία) και χρησιμοποιήθηκε ως εργαλείο για «ανάπτυξη» και ευθυγράμμιση με τα υπόλοιπα κανονικά ευρωπαϊκά κράτη-μέλη. Προκύπτουν, ωστόσο, δύο ζητήματα: οι Έλληνες δεν είναι άναρχοι, τουλάχιστον όχι περισσότερο άναρχοι από κάθε άλλο λαό στην Ευρώπη. Σε μεγάλο βαθμό κατασκευασμένες από ελληνικά και ευρωπαϊκά μέσα μαζικής ενημέρωσης, η δημοσιονομική και πολιτική ανυπακοή χρησιμοποιήθηκαν σαν δικαιολογία για να αρχίσει τη δράση του το ΔΝΤ ως μηχανισμός αστυνόμευσης που θα «τακτοποιούσε» τα πράγματα και θα επανέφερε την τάξη.

Το είδος της υπακοής που απαιτείται από τον «πειθαρχημένο» Ευρωπαϊκό Βορρά ζητά μια «αυταρχική συνείδηση», δηλαδή, την εσωτερικευμένη φωνή μιας αρχής, την υπακοή σε εξωτερικές σκέψεις και σε μια εξωτερική εξουσία που θα φροντίζει να αποδυναμώνει την «ανθρωπιστική συνείδηση», δηλαδή, τη διαισθητική γνώση μας γύρω από το τι είναι ανθρώπινο και τι δεν είναι, την ικανότητα να είμαστε ο εαυτός μας και να τον αξιολογούμε, τη φωνή που καλεί πίσω στον εαυτό μας και στην ανθρωπιά μας» (Fromm, 1981, σ.7). Με άλλα λόγια, απαιτεί από τον ελληνικό λαό να παραδοθεί στην ίδια του την καταστροφή και να ξεπουλήσει την ίδια του τη χώρα, να χάσει την ικανότητά του για ανυπακοή, ώστε να μην κατανοεί καν ότι υπακούει.

Ο Fromm χρησιμοποιεί δύο εύγλωττα παραδείγματα, τους μύθους του Αδάμ και της Εύας από τη μια μεριά, και τον Προμηθέα από την άλλη, που μέσα από την ανυπακοή τους σηματοδότησαν την αρχή της ανθρώπινης ιστορίας. Ισχυρίζεται πως οι άνθρωποι εξελίχθηκαν πνευματικά και διανοητικά ακριβώς επειδή μπόρεσαν να πουν όχι σε υπάρχουσες εξουσίες· ως εκ τούτου, υποταγή στις ίδιες εξουσίες μπορεί μόνο να σημαίνει πνευματικό και διανοητικό θάνατο. Το αποτέλεσμα, λέει ο Fromm, (1981) είναι ότι «Η ανθρώπινη ιστορία ξεκίνησε με μια πράξη ανυπακοής και δεν είναι απίθανο να τερματιστεί με μια πράξη υπακοής» (σ. 1).

Εδώ πρέπει να καταλάβουμε πως η υπακοή και η ανυπακοή βρίσκονται σε μια διαλεκτική σχέση όπως καταδεικνύεται, για παράδειγμα, στην ιστορία της Αντιγόνης: με την επίδειξη ανυπακοής στους απάνθρωπους νόμους του κράτους, υπάκουσε τους νόμους της ανθρωπότητας. Κάθε πράξη ανυπακοής περιλαμβάνει μια πράξη υπακοής σε κάτι άλλο. Κατά μια πολύ πραγματική έννοια, αυτό το είδος ανυπακοής συνδέεται με μια αίσθηση ανθρώπινης υποκειμενικότητας.

Ένα πρόσωπο μπορεί να ελευθερωθεί μέσω πράξεων ανυπακοής, μαθαίνοντας να λέει όχι στην εξουσία. Αλλά δεν είναι μόνο η ικανότητα για ανυπακοή προϋπόθεση για την ελευθερία: η ελευθερία αποτελεί επίσης προϋπόθεση για την ανυπακοή. Αν φοβάμαι την ελευθερία, δεν τολμώ να πω «όχι», δεν μπορώ να βρω το θάρρος να είμαι ανυπάκουος. Πράγματι, η ελευθερία και η ικανότητα για ανυπακοή είναι αδιαχώριστες· επομένως, κάθε κοινωνικό, πολιτικό και θρησκευτικό σύστημα που διακηρύσσει την ελευθερία, αλλά καταπνίγει την ανυπακοή, δεν μπορεί να λέει την αλήθεια. (Fromm, 1981, σ.9)

Η ανυπακοή πρέπει να ελευθερώνει τους ανθρώπους και να τους βοηθά να δραπετεύουν από μια προκαθορισμένη τάξη και ετερονομία.

Με βάση τα προηγούμενα, γίνεται ξεκάθαρο ότι ανυπακοή σημαίνει διαφορετικά πράγματα για το κυρίαρχο σύστημα και τις ελίτ της εξουσίας και διαφορετικά για το λαό. Στη συλλογική συνείδηση η ανυπακοή ελευθερώνει τους ανθρώπους, ενσαρκώνει το τι σημαίνει να είναι κανείς άνθρωπος. Στην κυρίαρχη αφήγηση, κλέβει από τους ανθρώπους την ανθρωπιά τους και τους μετατρέπει σε αυτόματα. Από τη μια πλευρά έχουμε υπακοή σε ένα πρόσωπο, θεσμό ή εξουσία (ετερόνομη υπακοή) που μεταφράζεται σε υποταγή: «συνεπάγεται την παραίτηση από την αυτονομία μου και την αποδοχή μιας ξένης βούλησης ή κρίσης στη θέση της δικής μου» (Fromm, 1981, σ. 5). Από την άλλη πλευρά, «η υπακοή σε μια δική μου κρίση ή πεποίθηση (αυτόνομη υπακοή) δεν είναι πράξη υποταγής, αλλά επιβεβαίωσης» (σ. 5).

Στην περίπτωση της Ελλάδας έχουμε επίσης αυτό που ο Fromm αποκαλεί «παράλογη αρχή», όπως στη «σχέση μεταξύ σκλάβου και αφέντη. Ο ιδιοκτήτης του σκλάβου θέλει να εκμεταλλευτεί τον σκλάβο όσο το δυνατόν περισσότερο. Τα συμφέροντα αφέντη και σκλάβου είναι ανταγωνιστικά» (Fromm, 1981, σ.7).

Αυταρχικά πολιτικά συστήματα συνεχίζουν να αναγορεύουν την υπακοή σε ακρογωνιαίο λίθο της ύπαρξής τους. Τι θα σήμαινε τότε για τον Ελληνικό λαό να μην πειθαρχήσουν σε αυτή την παράλογη αρχή; Για να απαντήσουμε στο ερώτημα χρειάζεται να επανέλθουμε στη συζήτηση του Fromm σχετικά με την ελπίδα.

Η ελπίδα και η πολιτική της απελπισίας

Στην τρέχουσα πολιτική της απελπισίας, της κατήφειας και του αφανισμού στην Ελλάδα, «οι περισσότεροι άνθρωποι είναι σχεδόν έτοιμοι να καταγγείλουν την πίστη στη βελτίωση των ανθρώπων ως μη ρεαλιστική» (Fromm, 1973, σ.484). Θεωρώ ότι κάθε εργασία που στηρίζεται στη θεωρία του Erich Fromm μπορεί να έχει νόημα μόνο όταν περιλαμβάνει μια συζήτηση για την ελπίδα στην κατεύθυνση ενός σοσιαλιστικού ουμανισμού. Ο Fromm έχει προσφέρει ένα θεωρητικό πλαίσιο για την ελπίδα, μία έννοια που είναι αναπόσπαστα συνδεδεμένη με την ανθρώπινη υποκειμενικότητα ως την

ικανότητα να απελευθερώνει κανείς τον εαυτό του από οτιδήποτε μοιάζει με το μοιραίο ιστό των περιστάσεων που έχει δημιουργήσει. Είναι η θέση όχι των αισιόδοξων ούτε των απαισιόδοξων, αλλά των ριζοσπαστών που έχουν λογική πίστη στην ικανότητα του ανθρώπου να αποφύγει την απόλυτη καταστροφή. Αυτός ο ουμανιστικός ριζοσπαστισμός αναφέρεται στις ρίζες και κατά συνέπεια στις αιτίες: τείνει να ελευθερώσει τον άνθρωπο από τις αλυσίδες των ψευδαισθήσεων. (Fromm, 1973, σ. 485)

Εκείνο που είναι σημαντικό και έχει αξία στη θεωρητικοποίηση της ελπίδας από τον Fromm είναι το γεγονός ότι δεν αποτελεί μια υπερβολικά αισιόδοξη έννοια η οποία περιγράφει αφηρημένα τι σημαίνει να σκέφτεσαι θετικά. Είναι μια οργανική κατασκευή, θεμελιωμένη στις διαλεκτικές σχέσεις ανάμεσα στο κοινωνικό και το ατομικό, στις υλικές συνθήκες και τις κοινωνικές προσδοκίες. Στο έργο του, η ελπίδα αποτελεί ένα παράδοξο. Δεν είναι ούτε ένας νυσταλέος ρεφορμισμός ούτε μια μορφή ψευτο-περιπέτειας. Δεν είναι μια παθητική ελπίδα που υποτάσσεται στις απαγορεύσεις και απλώς περιμένει να της επιτραπεί να υπάρξει σε μια καλύτερη κατάσταση. Δεν είναι μια ελπίδα για χρόνο, ούτε η λατρεία για το μέλλον· δεν ζητά παράταση χρόνου για ό,τι πρόκειται να συμβεί (αυτό θα αποτελούσε ουσιαστικά την αλλοτρίωση της ελπίδας). Η ελπίδα δεν υφίσταται χωρίς την ανθρώπινη παρέμβαση και η παθητική προσμονή συνιστά μια μορφή κεκαλυμμένης απελπισίας και ανικανότητας (Fromm, 1973, 1976, 1978). Το να έχεις ελπίδα, ισχυρίζεται ο Fromm, σημαίνει να πάψεις να είσαι παρατηρητής. Είμαστε μέρος των καταστάσεων που παρατηρούμε, είμαστε δεσμευμένοι και η πίστη μας έχει τις ρίζες της στη σχέση μας με την κατάσταση, «είναι ένας συνδυασμός γνώσης και συμμετοχής. Ο οπτιμισμός είναι μια αλλοτριωμένη μορφή πίστης, ο πεσιμισμός μια αλλοτριωμένη μορφή απελπισίας» (1973, σ.483).

Ο Fromm συνεχίζει, κάνοντας μια σημαντική διάκριση μεταξύ των οπτιμιστών και των πεσιμιστών που είναι εφαρμόσιμη στην παρούσα κατάσταση στην Ελλάδα. Οι «οπτιμιστές», από τη μια μεριά, είναι οι πιστοί του δόγματος της συνεχούς προόδου. Θεωρούν το τρέχον ανθρωπιστικό έγκλημα ένα απαραίτητο βήμα προς την πρόοδο και ταυτίζουν την ανθρώπινη επιτυχία με την οικονομική, την ανθρώπινη ελευθερία με την ελευθερία από τον εξαναγκασμό, από το κράτος και από την ελευθερία των αγορών να ρυθμίζουν κατά το δοκούν. Δεν ανησυχούν πολύ για το κοινωνικό κόστος, γιατί «βλέπουν» μια καλύτερη κοινωνία να αναδύεται από το χάος. Είναι πράγματι ανίκανοι να δουν την υποταγή τους στην ίδια τους την καταστροφή ως μέρος της «ιστορίας επιτυχίας». Ωστόσο, υπάρχει ένα παράδοξο εδώ: «πώς μπορούν αυτοί οι τεχνολογικά αναπτυγμένοι άνθρωποι να είναι τόσο άγριοι στην εκμετάλλευση άλλων ανθρώπων, τη στιγμή που έχουν φτάσει στο φεγγάρι;» (Fromm, 1973, σ.484).

Από την άλλη πλευρά έχουμε τους πεσιμιστές οι οποίοι νομίζουν πως η μοίρα αυτής της χώρας και της ανθρωπότητας, γενικά, δεν τους απασχολεί παρά ελάχιστα. Δεν αισθάνονται απελπισία επειδή θα επηρέαζε τις άνετες ζωές τους. Γίνονται κυνικοί ώστε να παραμείνουν γερά κλεισμένοι στην απάθεια και την εσωστρέφειά τους. Ο Fromm τονίζει ότι «ενώ η απαισιοδοξία τους λειτουργεί σε μεγάλο βαθμό για να προστατέψει τους πεσιμιστές από κάθε εσωτερική απαίτηση να κάνουν κάτι με το να προβάλλουν την ιδέα πως τίποτε δεν μπορεί να γίνει, οι οπτιμιστές υπερασπίζονται τους εαυτούς τους ενάντια στην ίδια εσωτερική απαίτηση με το να πείθουν τους εαυτούς τους ότι όλα κινούνται προς τη σωστή κατεύθυνση ούτως ή άλλως, οπότε τίποτα δεν χρειάζεται να γίνει (σ.485). Προφανώς, και οι δύο απόψεις είναι εγγενώς προβληματικές γιατί, στην ουσία, δεν ωθούν τους ανθρώπους σε θέσεις υποκειμενικής δράσης με βάση τις οποίες ενδέχεται να παρέμβουν στην τρέχουσα κατάσταση. Η ζοφερή πραγματικότητα στην Ελλάδα και οι

τρόποι με τους οποίους έχει κατασκευαστεί στο πεδίο του λόγου, έχουν εμποδίσει τον Ελληνικό λαό να σκέφτεται πέρα από τα όρια της επιβαλλόμενης νεοφιλελεύθερης τάξης πραγμάτων. Η συνεχιζόμενη δυσαρέσκεια, δυστυχία και απελπισία, ως μια γενικευμένη αρνητική κατάσταση δεν έχει εμφυσήσει την επιθυμία για νέες κατευθύνσεις, για αναπροσανατολισμό των ιδεών, για ανανέωση αξιών, για τη λήξη της απανθρώπισης και ούτω καθεξής.

Στην αναζήτηση των Ελλήνων να βρουν την χαμένη τους αφήγηση, να «επαναφηγηθούν» τους εαυτούς τους με ένα συλλογικό τρόπο (Klein, 2012), η ικανότητα να δείξουν συνειδητά ανυπακοή και να δώσουν περιεχόμενο στην έννοια της ελπίδας με ένα πραγματικό, πραγματοποιήσιμο πολιτικό σχέδιο αποτελούν δύο πολύ σημαντικά προτάγματα. Για να παραφράσω τον Fromm, σε αυτό το σημείο της ελληνικής ιστορίας «η ικανότητα να αμφιβάλλει κανείς, να ασκεί κριτική και να δείχνει ανυπακοή» ίσως να στέκεται ανάμεσα στο μέλλον της χώρας και στο τέλος της (1981). Εδώ, η ανυπακοή πρέπει να διακρίνεται από την εξεγερτικότητα ως αντίδραση χωρίς ξεκάθαρο πολιτικό περιεχόμενο. Η ικανότητα να είναι κανείς ανυπάκουος έγκειται στην ικανότητά του να υπακούει στη συνείδηση και στις αρχές που έχει διαλέξει. Ενώ σε πλαίσια οξείας κρίσης οι άνθρωποι αναπτύσσουν συχνά θυμό και οργή, η Arendt (1971) επισημαίνει πως η οργή δεν είναι μια αυτόματη αντίδραση στη μιζέρια και στον πόνο. Δηλαδή, η οργή δεν προκύπτει σε όλες τις απάνθρωπες συνθήκες. Μόνο όπου «υπάρχει λόγος να υποπευόμαστε ότι οι συνθήκες θα μπορούσαν να αλλάξουν, αλλά αυτό δεν συμβαίνει, προκύπτει οργή. Μόνο όταν προσβάλλεται το αίσθημα της δικαιοσύνης αντιδράμε οργισμένα» (σ.63).

Στην άρθρωση ενός πολιτικού σχεδίου και μιας αφήγησης ενάντια στη νεοφιλελεύθερη νεκροφιλία είναι ανάγκη να κινηθούμε πέρα από την πεσιμιστική/οπτιμιστική διχοτομία και να θέσουμε στο κέντρο την κριτική και ριζοσπαστική σκέψη που όταν αναμειγνύεται με την πολυτιμότερη ιδιότητα με την οποία είναι προικισμένος ο άνθρωπος -την αγάπη για τη ζωή- γονιμοποιείται. Αντί να περιορίζονται στο να αναμορφώνουν ή να διορθώνουν την τρέχουσα κατάσταση, οι άνθρωποι είναι ανάγκη να προσπαθήσουν να φανταστούν κάτι που δεν υπάρχει, να το επιθυμήσουν και να εργαστούν σκληρά για να το πραγματοποιήσουν.

Η ανυπακοή με σαφές πολιτικό περιεχόμενο μπορεί να λειτουργήσει σε πολλά επίπεδα της δημόσιας ζωής ως «μια στάση που κατευθύνεται ενάντια σε κάτι, αλλά για κάτι» (1981, σ.24). Είναι σημαντικό ο ελληνικός λαός να είναι σε θέση να αναγνωρίζει ότι υπάρχουν τρόποι με τους οποίους η κατάσταση μπορεί να αλλάξει εάν η ελπίδα αποκτήσει νόημα, περιεχόμενο και δράσεις. Ή, όπως σημειώνει ο Fromm (1973), «να έχεις πίστη σημαίνει να τολμάς, να σκέφτεσαι το αδιανόητο, όμως να δρας μέσα στα όρια του ρεαλιστικά δυνατού. [...] Αυτή η ελπίδα δεν είναι παθητική και υπομονετική· αντίθετα, είναι ανυπόμονη και ενεργητική, ψάχνοντας για κάθε πιθανότητα δράσης μέσα στην περιοχή των αληθινών πιθανοτήτων» (σ. 485).

selidodeiktis15.wordpress.com

Βιβλιογραφία

Alderman, L. (2013, April 17). *More Children in Greece are going Hungry*. The New York Times.

Arendt, H. (1971). *On Violence*. New York: Harcourt Brace & Company.

Arendt, H. (1973). *Origins of Totalitarianism*. New York: Harvest Books.

Bauman, Z. (2004). *Wasted Lives: Modernity and its Outcasts*. Cambridge, UK: Polity.

Edmonds, L. (2013, April 26) *Is Greece in Shock? Naomi Klein tells Enet how her bestseller The Shock Doctrine relates to Greece*. Eleytherotopia Online.

Eurostat (2012, December 3). *In 2011, 24% of the population were at risk of poverty or social exclusion*. Eurostat Newsrelease.

Eurozone Unemployment Reaches New High (2013, January 8). BBC retrieved from <http://www.bbc.co.uk/news/business-20943292>.

Fromm, E. (1973). *The Anatomy of Human Destructiveness*. New York: Henry Holt

Fromm, E. (1976). *To Have or To Be?* New York: Continuum.

Fromm, E. (1978). *The Revolution of Hope*. Athens, Greece: Boukoumanis.

Fromm, E. (2010/1981). *On Disobedience*. New York: Harper Perennial.

Gounari, P. (2012). Neoliberalizing higher education in Greece: new laws, old free-market tricks.” In *Power and Education*, 4(3), pp. 278-289.

Gounari, P. (2006). Contesting the Cynicism of Neoliberal Discourse: Moving Towards a Language of Possibility. In *Studies in Language and Capitalism*, 1, pp. 77-96.

Giroux, H. (2008). *Against the Terror of Neoliberalism Politics Beyond the Age of Greed*. Boulder, CO: Paradigm Publishers.

Greek National Committee of UNICEF. (2003). *State of Children in Greece 2013*. Athens: Greece.

Hall, S., Massey, D. & Rustin, M. (2013). After Neoliberalism: Analyzing the Present. In Hall, S., Massey, D. & Rustin, M. (Eds.) *After Neoliberalism? The Kilburn Manifesto*. London, UK: Soundings.

Harvey, D. (2006). *Spaces of Global Capitalism*. London: Verso.

Henley, J. (2013, May 15). Recessions can hurt but Austerity kills. <http://www.theguardian.com/society/2013/may/15/recessions-hurt-but-austerity-kills>

INE ΓΣΕΕ ΑΔΕΔΥ. (2012). *Greek economy and employment: Yearly Report 2012*. Athens, Greece.

Klein, N. (2008). *The Shock Doctrine*. New York: Henry Holt.

Leys, C. (2001). *Market driven politics: neoliberal democracy and the public interest*. London: Verso.

Sotiris, P. (2012). *The Downsizing of a Country*. Retrieved from .

* Η Π. Γούναρη είναι αναπληρώτρια καθηγήτρια στο Τμήμα Εφαρμοσμένης Γλωσσολογίας στο University of Massachusetts Boston

Δημοσιεύτηκε στο περιοδικό Ουτοπία, τ. 112, Μάιος-Ιούνιος 2015